Koulutuksen uusi valuutta

Koulutustili rahoittaisi oppimista läpi työuran

Jussi Pyykkönen
EVA Fellow, konsultti

jussi.pyykkonen@ptcs.fi
@JussiPyykkonen
www.eva.fi

Osmo Soininvaara
Tietokirjailija

osmo@soininvaara.fi
@OsmoSoininvaara

Julkivapaa tiistaina 17.11.2026 kello 06.00.

- Koulutustili on perustilimallin mukainen kansalaisen henkilökohtainen koulutuksen rahoituksen käyttöliittymä, joka määrittelee kansalaisen koulutusoikeuden, koulutuksen rahoituksen ja julkisen tuen koulutuksen aikaisiin elinkustannuksiin.

- Koulutustilille voidaan määritellä koulutuskohtainen omavastuuosuus, joka kerryttää tilin velkasaldoa.. Omavastuu tulee maksettavaksi vaiheittain tutkinnon suorittamisen jälkeen, jos koulutetun tulot ylittävät tietyn tason. Jos tulot eivät kasva riittävän suuriksi, omavastuu annetaan anteeksi.

- Koulutustilillä tutkintojen jälkeisen koulutuksen painopiste siirtyy uusista tutkinnoista lyhyempiin osaamisen ajokortteihin ja täydentäviin ammattiopintoihin, joita voisivat rahoittaa valtio, kunnat, Työllisyysrahasto sekä työnantaja ja opiskelija itse.

- Koulutustilin voittajia ovat yhteiskunta, vailla tutkintoa olevat, työnhakijat ja työnantajat. Koulutustili kannustaa valmistumaan nykyistä nopeammin, jatkamaan keskeytyneitä opintoja ja hankkimaan koulutusta, joka parantaa työllistymismahdollisuuksia. Häviäjiä ovat koulutuksen suurkuluttajat, sillä pääosan yhden korkeakoulutuksen jälkeisistä tutkinnoista joutuvat kustantamaan opiskelijat itse.

Suomi käyttää koulutukseen julkista rahaa noin 19 miljardia euroa vuodessa, kun kokonaispottiin mukaan luetaan myös varhaiskasvatus. Julkinen talous kiristyy ja osaamisvaatimukset kasvavat. Rahan määrä ei. Ratkaisevaa onkin se, mitä sillä saadaan aikaan.

Emme etsi keinoja leikata koulutuksesta. Etsimme keinoja käyttää rahat paremmin: niin, että jokainen euro tuottaa enemmän ja että hyödyt jakautuvat nykyistä oikeudenmukaisemmin.

Ennen saattoi riittää, että nuorena hankittu osaaminen kantoi läpi työuran. Enää ei riitä. Osaamista on uudistettava myös vanhempana.

Tiukentuvan julkisen talouden oloissa on kysyttävä, kuinka paljon julkisia resursseja tulee kohdistaa ensimmäiseen tutkintoon, missä kohtaa työuran aikaiseen osaamisen päivittämiseen ja miltä osin yksilön tulisi kantaa suurempi vastuu oman osaamisensa kehittämisen rahoittamisesta.

Siksi esitämme koulutustiliä.

Mallia perustilistä

Koulutustili on perustilin koulutukseen kohdennettu versio. Elina Valtosen vuonna 2013 esittelemässä perustilimallissa[1] jokaisella työikäiselle ja työkykyiselle kansalaiselle luodaan henkilökohtainen sosiaaliturvatili, jolle valtio myöntää laskennallisen alkupääoman.

Koulutustili toimii kuten perustili, mutta sen käyttö on rajattu pelkästään henkilön omaan koulutukseen ja opiskelun aikaisiin elinkustannuksiin. Tililtä näkee, kuinka paljon opiskelun aikaiseen elämiseen on käytettävissä tukea ja lainaa. Lisäksi tililtä näkee, mihin koulutuksiin on oikeus, kuinka paljon niiden järjestämiseen on varattu rahaa ja mikä taho koulutuksen rahoittaa. Samalla koulutusinvestoin-

Koulutustili pähkinänkuoressa

Koulutustili yhdistää koulutuksen järjestämisen ja opiskeluaikaisen toimeentulon rahoituksen yhdelle tilille. Koulutustili korvaa opintotuen eli opintorahan ja opintolainan. Lisäksi se tarjoaa lakkautetun aikuiskoulutustuen tilalle nykyistä kohdennetumman väylän työuran aikaiseen opiskeluun.

Koulutustili on henkilökohtainen käyttöliittymä, jossa näkyisivät koulutusoikeudet, niiden rahoitus sekä opiskelun aikaiseen elämiseen käytettävissä oleva julkinen tuki ja vapaaehtoinen laina opintojen aikaisiin elinkustannuksiin. Tililtä näkisi myös koulutukseen käytetyn velan määrän. Velkaa kertyisi esimerkiksi toisesta samantasoisesta tutkinnosta sekä korkeakoulutukseen käytetyn rahoituksen omavastuusta. Velkaa ei sen sijaan kertyisi perusasteen opinnoista tai ensimmäisestä perusasteen jälkeisestä tutkinnosta. Velka maksettaisiin takaisin vain tulotason ylittäessä määritetyn rajan.

Koulutustili tekisi yksilölle näkyväksi sen, minkä nykyjärjestelmä kätkee: kuinka paljon yhteiskunta on investoinut hänen koulutukseensa, mitä koulutusmahdollisuuksia on jäljellä ja kuka koulutuksen laskun maksaa.

Koulutustilin tavoitteena olisi auttaa nykyistä useampaa suorittamaan ensimmäinen tutkintonsa, nopeuttaa valmistumista ja vähentää toistuvien samantasoisten tutkintojen tarvetta. Julkista panostusta kohdennettaisiin oikeudenmukaisemmin ja osaamisen päivittämistä helpotettaisiin läpi työuran. Samalla yksilön vastuu kasvaisi sellaisista opinnoista, joiden hyödyt koituvat pääosin hänelle itselleen.

nin kustannukset ja vastuut tulevat näkyviksi tavalla, joka vaikuttaa käyttäytymiseen.

Richard Thaler sai vuonna 2017 taloustieteen Nobel-palkinnon tutkimuksestaan, joka osoitti, etteivät ihmiset tee valintoja vain pitkän aikavälin hyötyjä laskemalla: päätöksiin vaikuttavat myös vaihtoehtojen esitystapa, valinnan helppous sekä kustannusten näkyminen.[2]

Koulutustili soveltaisi tätä ajatusta tekemällä koulutuksen hinnan, jäljellä olevan koulutusoikeuden, rahoittajien osuudet ja opiskelijan omavastuun näkyviksi valintahetkellä. Käyttämättömän koulutusoikeuden säilyminen kannustaisi palaamaan opintoihin. Nykyistä opintotukea joustavampi malli kannustaisi nopeampaan valmistumiseen ja myöhempien tutkintojen omavastuu harkitsemaan, riittäisikö kokonaisen tutkinnon sijasta osaamista koskeva sertifikaatti.

Koulutuksen elinkaarikustannukset

Kaikki tilimallit ovat elinkaarimalleja: oikeudet, vastuut ja kannusteet kulkevat ihmisen mukana elämäntilanteesta toiseen. Elinkaarimalleja tarvitaan silloin, kun yhdessä elämänvaiheessa tehdyt valinnat ja investoinnit vaikuttavat pitkälle tulevaisuuteen. Tämä pätee erityisen hyvin koulutukseen.

Nykyisin raha seuraa Suomessa ennen kaikkea koulutuksen järjestäjän suoritteita. Oppilaitos saa rahoitusta opiskelijamäärien, tutkintojen, opintosuoritusten ja työllistymisen perusteella, mutta opiskelija ei näe mukanaan kulkevaa koulutusinvestointia eikä voi suunnata sitä. Raha liikkuu järjestelmässä, ihminen sen sisällä.

Koulutustili kääntää tämän asetelman. Koulutusoikeus ja koulutuspääoma liitetään kansalaiseen, ja hyväksytyn koulutuksen valinta käynnistää rahoituksen koulutuksen järjestäjälle. Raha ei kulkisi opiskelijan pankkitilin kautta, mutta hän näkisi koulutuksen hinnan, eri maksajien osuudet ja mahdollisen omavastuunsa. Nykyinen järjestelmä kysyy jälkikäteen, mitä oppilaitos sai aikaan. Koulutustili kysyy jo ennen koulutuksen alkua, mihin tämän ihmisen kannattaa käyttää koulutusoikeutensa ja kenen kannattaa se rahoittaa.

Monessa Euroopan maassa julkiset koulutuseurot painottuvat ensimmäiseen tutkintoon. Suomessa yhteiskunnan rahoittama koulupolku voi jatkua läpi työuran. Julkinen valta osallistuu yksilön osaamisen rakentamiseen käytännössä koko elinkaaren ajan: varhaiskasvatuksesta tutkintoihin sekä työuran aikaisiin lisä- ja täydennyskoulutuksiin.

Korkeasti koulutetun esimerkkipolkuun voi kuulua varhaiskasvatus, perusopetus, lukio, yliopistokoulutus, opintotuki ja työuran aikana suoritettava toinen maisterintutkinto. Yhteiskunnalle tällainen koulutuspolku maksaa noin 341 000 euroa (ks. Taulukko 1, s. 6).

Omakotitalon kokoinen julkinen koulutusinvestointi ei ole rahanhukkaa. Yhteiskunnan kannattaa sijoittaa ihmisten osaamiseen, koska investoinnin odotetaan palautuvan vuosikymmenten aikana korkeampina verotuottoina, yritystoimintana ja tuottavuuskasvuna. Koulutuksen ja talouden avioliitto oli pitkään Suomen menestyksen salaisuus. Vuosituhannen taittuessa asiat alkoivat kuitenkin heikentyä (ks. Suomalaisen koulutusjärjestelmän seitsemän syntiä).

Koulutusjärjestelmän seitsemän syntiä muodostavat noidankehän: oppimistulokset heikkenevät, koulutustaso polkee paikallaan ja osaamistarpeet muuttuvat nopeammin kuin järjestelmä ehtii reagoida. Kun perustaidot heikkenevät, yhä useampi tarvitsee myöhemmin korjaavaa koulutusta. Samalla niukkeneva rahoitus kohdentuu osin niille, joilla on jo vahvin koulutus- ja työmarkkina-asema, kun taas tutkintoa vailla olevat ja osaamisen vanhenemisesta eniten kärsivät jäävät helpommin sivuun.

Suomalaisen koulutusjärjestelmän seitsemän syntiä

Koulutusmahdin peruskivi horjuu
Vuonna 1984 syntyneet suomalaisnuoret sijoittuivat PISA-arvioinnissa lukutaidossa ensimmäisiksi ja matematiikassa neljänsiksi. Vuonna 2010 syntyneiden osalta Suomi sijoittui lukutaidossa jaetulle 17. sijalle ja matematiikassa jaetulle 22. sijalle. Suomalaisen peruskoulun kyky tuottaa tuloksia on heikentyvällä uralla.

Suomi luisuu korkeakoulutettujen osuudessa
Sotien jälkeen Suomi nosti väestön koulutustasoa poikkeuksellisen nopeasti ja kuroi kiinni vauraampien maiden etumatkaa. Nousu on kuitenkin pysähtynyt: vuonna 2024 korkea-asteen tutkinnon suorittaneita oli 25–34-vuotiaiden ikäryhmässä 39 prosenttia, kun OECD-maiden keskiarvo oli 48 prosenttia. Moni kilpailijamaa jatkaa koulutustasonsa nostamista samalla, kun Suomi menettää suhteellista asemaansa.

Koulutuksen lisämiljardit ovat epätodennäköisiä
Seuraavan hallituskauden julkisen talouden sopeutustarve on 10 miljardin euron luokkaa. Jos säästöjä ei saada aikaan eläkkeistä, keskiluokan etuuksista, palvelujen omavastuista ja julkisen sektorin tuottavuudesta, paine siirtyy väistämättä lapsiin ja nuoriin.[3] Tällöin vaarassa ovat myös varhaiskasvatus, perusopetus ja muu koulutus. Leikkaukset saatetaan torjua, mutta lisämiljardeja koulutukseen ei ainakaan ole luvassa.

Koulutuseurot eivät kohdennu tehokkaasti
Aikuiskoulutustuki lakkautettiin tilanteessa, jossa tutkimukset eivät osoittaneet sille selviä työllisyys- tai julkistaloudellisia hyötyjä. OECD:n mukaan aikuiskoulutukseen osallistuminen kasautuu Suomessa jo valmiiksi korkeasti koulutetuille.[4] Usean samantasoisen tutkinnon suorittaminen voi olla perusteltua yksilön näkökulmasta, mutta julkisen talouden näkökulmasta herää kysymys investointien julkisesta hyödystä suhteessa kustannuksiin.

Koulutuseurot eivät kohdennu oikeudenmukaisesti
Koulutuseurot ohjautuvat suhteellisesti enemmän hyväosaisille perheille kuin huono-osaisille perheille. Korkeasti koulutettujen vanhempien lapset jatkavat muita useammin korkeakouluihin, suorittavat enemmän tutkintoja ja käyttävät enemmän julkisesti rahoitettuja koulutusmahdollisuuksia.

Keskeyttäneiden määrä pitää rakenteellisen työttömyyden korkealla
Oppivelvollisuusiän nostamisella on pyritty vaikuttamaan keskeyttämisongelmaan, mutta sen vaikutus tutkintojen määrään on toistaiseksi ollut rajallinen.[5] Toteutettu reformi ei auta jo oppivelvollisuusiän ohittaneita. Suomessa on noin 70 000 tutkinnotonta työtöntä, jotka ovat keskeyttäneet opintonsa. Heidän työllistymistodennäköisyytensä on erittäin matala, alle 15 prosenttia.[6]

Osaaminen ei päivity riittävän nopeasti
Teknologinen kehitys ja tekoälyn käyttöönotto muuttavat työtehtäviä nopeasti. Merkittävä osa nykyisestä työvoimasta joutuu päivittämään osaamistaan vielä työuran aikana. Nykyinen useita vuosia kestäviin tutkinto-opintoihin tähtäävä järjestelmä ei tarjoa tähän tarkoitukseen riittävän joustavia ratkaisuja.

Taulukko 1. Esimerkki koulutuspolun kustannuksista

Vaihe	Kesto (vuosia)	Julkinen kustannus (€)
Varhaiskasvatus	4	60 000
Perusopetus	9	105 000
Lukio	3	30 000
Yliopisto (maisteri)	5	90 000
Opintoraha ja asumisen tuki, laskennallinen arvio	5 (yliopisto-opintojen aikana)	20 000
Työuran aikainen toinen maisterintutkinto (kandidaattivaihe hyväksi luettu)	2	36 000
Yhteensä	**23**	**341 000**

Koulutustili ei ratkaise koulutusjärjestelmän kaikkia seitsemää syntiä, mutta se voi lieventää ongelmia muuttamalla rahoituksen kohdentumista, yksilön kannusteita ja siten myös koulutusvalintoja.

Koulutustili ei ulotu varhaiskasvatukseen eikä perusopetukseen. Suomalaisen yhteiskunnan näkökulmasta olisi kuitenkin toivottavaa, että se minkä koulutustila säästäisi koulutuspolun lopussa, ohjattaisiin koulutuspolun alkuun. Siellä julkisten eurojen hyöty on kaikkein suurin.

Koulutuseurojen tehotonta kohdentumista koulutustili korvaa tekemällä yksityisen ja julkisen hyödyn näkyväksi. Se kannustaa vertaamaan kalliin ja pitkän tutkinnon hyötyjä lyhyempiin ja edullisempiin vaihtoehtoihin.

Koulutuseurojen epäoikeudenmukaista jakautumista koulutustili tasaa siirtämällä suurempaa vastuuta niille, joilla on vahva maksukyky.

Osaamisen liian hitaaseen päivittymiseen koulutustili vastaa tekemällä lyhyestä, työuran aikaisesta koulutuksesta nykyistä helpommin rahoitettavaa ja valittavaa. Koulutustili nopeuttaa reagointia työelämän muutoksiin ja mukauttaa opinnot työvoiman tarpeisiin.

Näin koulutustili toimii

Mitä koulutustilille kirjataan?

- **Koulutusoikeus** kertoo, mihin tutkintoon tai hyväksyttyyn koulutukseen henkilöllä on oikeus.
- **Koulutuspääoma** kuvaa kuhunkin tutkintoon tai muuhun hyväksyttyyn koulutukseen erikseen varattua rahamäärää sekä julkisen vallan, työnantajan ja työllisyysrahaston talletusosuuksia.
- **Elinkustannusraha** koostuu opintorahan korvaavasta julkisesti rahoitetusta perusosasta ja vapaaehtoisesta elinkustannuslainasta (korvaa opintolainan), joka kasvattaa velkasaldoa.
- **Velkasaldo** muodostuu opiskelijan koulutuspääoman omavastuusta ja nostamasta elinkustannuslainasta. Koulutuspääoman velan takaisinmaksu on tuloihin sidottu ja ajallisesti rajattu, eikä velkaa peritä, jos tulot jäävät alle määritetyn kynnyksen elinkaaren aikana.

Kuka maksaa mitä ja kenelle?

Julkinen sektori rahoittaa poikkeuksetta täysimääräisesti varhaiskasvatuksen, perusasteen opinnot sekä ensimmäisen toisen asteen tutkinnon.

Ensimmäisen korkeakoulututkinnon osalta opiskelijalla on lähtökohtaisesti tulosidonnainen omavastuu, mutta sen taso voi vaihdella. Poliittisten päättäjien määriteltäväksi jää, minkä verran korkeakoulutuksesta jää yksilölle maksettavaksi omavastuuta. Julkinen rahoitus voi niin päätettäessä kattaa myös osan tai kaikki tutkinnot kokonaan. Vaikka omavastuuta ei määriteltäisi, koulutustili kannattaa ottaa käyttöön, koska se tekee rahoituksen läpinäkyväksi ja määrittelee, miltä osin julkinen rahoitus kattaa osaamisen ajokortteja ja täydentäviä ammattiopintoja.

Osaamisen ajokortteja ja täydentäviä ammattiopintoja voisivat rahoittaa valtio vahvistamalla niiden rahoituspohjaa työvoimapalvelujen valtionosuuskriteerien kautta, kunnat alueellisten tarpeiden mukaan, Työllisyysrahasto työmarkkinoiden kohtaannon parantamiseksi sekä työnantaja ja opiskelija itse. Rahoitusosuudet näkyisivät koulutustilillä, ja niiden jälkeen jäljelle jäävä osa olisi opiskelijan omavastuuta.

Opiskelija vastaa koulutuksen rahoituksesta **omavastuulla**, jos hän suorittaa toisen samantasoisen tutkinnon tai koulutuksen hyöty on pääosin yksityinen.

Miten saldo muuttuu opiskelun, työnteon ja takaisinmaksun aikana?

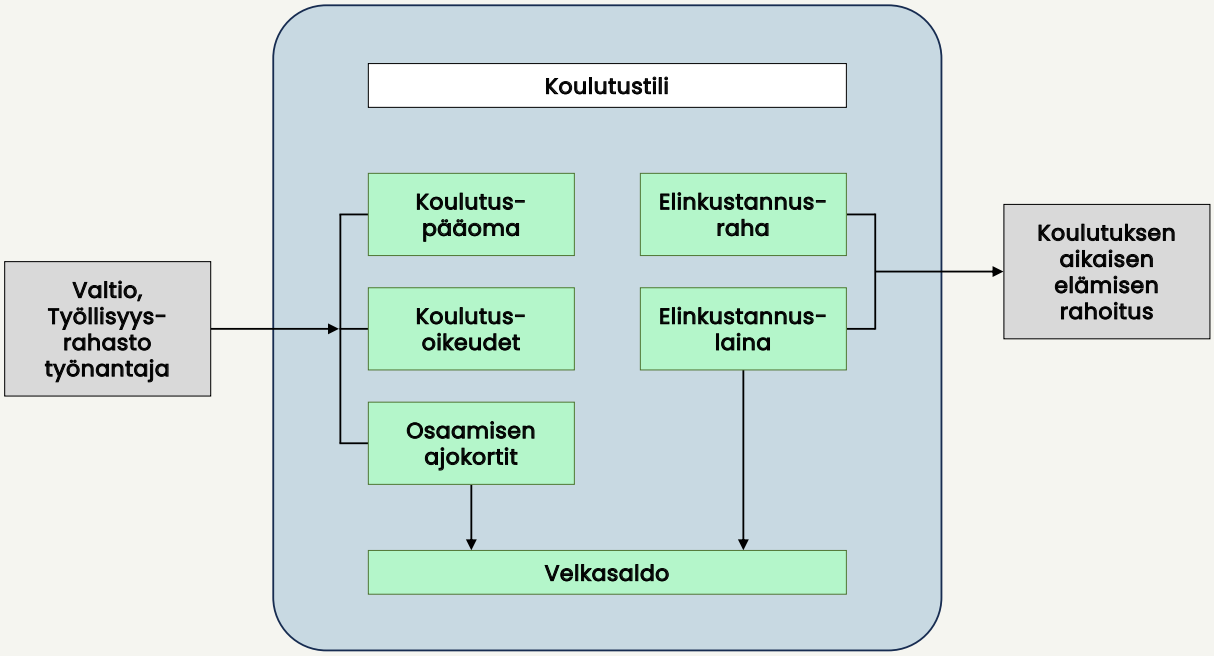
Opintojen alkaessa tilille kirjataan koulutusoikeus, koulutuspääoma ja sen rahoittajat, opiskelijan käytettävissä oleva elinkustannusraha sekä valitusta korkeakoulutuksesta mahdollisesti muodostuva velkasaldo.

Opintojen edetessä koulutusoikeutta käytetään toteutuneiden opintojen mukaisesti ja koulutuspääomasta rahoitetaan koulutuksen järjestämistä. Keskeytyessä käyttämätön koulutusoikeus ja elinkustannusrahan käyttämätön osa säilyvät myöhempää paluuta varten.

Nopea eteneminen ei lisää elinkustannusrahan kokonaismäärää, mutta opiskelija voi käyttää saman summan lyhyemmässä ajassa.

Työnteko ei vähennä elinkustannusrahaa, koska tulorajoja ei ole, mutta opiskelun venymistä ei toisaalta kustanneta lisärahalla.

Kuvio 1. Koulutustilin toiminta

Työuran aikana henkilölle voi syntyä uutta koulutuspääomaa työnantajan, Työllisyysrahaston, kunnan tai valtion rahoituspäätöksillä. Työhistoria voisi lisäksi kasvattaa maltillisesti oikeutta nostaa elinkustannusrahaa lyhyiden osaamisen ajokorttien suorittamisen aikana.

Takaisinmaksu pienentää velkasaldoa, mutta ei henkilön koulutusoikeutta eikä työuran aikana mahdollisesti kertyvää uutta koulutuspääomaa.

Koulutustilin käyttöpuoli (elinkustannusraha ja laina) otettaisiin käyttöön toisen asteen opintojen yhteydessä, mikäli opiskelija on muuttanut vanhempien luota itsenäiseen elämään tai viimeistään korkea-asteen opiskelujen alkaessa. Korkeakouluopintojen aloittaminen tarkoittaisi elinkustannusrahan kirjaamista koulutustilille. Elinkustannusrahan suuruus olisi nykyinen opintorahan taso kerrottuna ennakoidulla opiskeluajalla.

Koulutustili kannustaa opintojen nopeaan valmistumiseen. Kuukausittain nostettava elinkustannusraha olisi lähtötilanteessa rajallinen, mutta nopea opiskelutahti vapauttaisi saman summan käytettäväksi lyhyemmässä ajassa. Nopeilla opiskelijoilla elinkustannusraha on opintojen loppuvaiheessa selkeästi suurempi kuin opintoraha nykyisellään. Koulutustili antaa yksilölle mahdollisuuden päättää, rahoittaako hän elämää tiivistämällä opintojaan vai täydentämällä tuloja työnteolla. Osalle työnteko opintojen ohella voi olla

Esimerkkilaskelma tilistä

Esimerkiksi lääketieteen lisensiaatin tutkinto kestää Suomessa kuusi vuotta. Se tarkoittaa käytännössä noin 15 000 euron elinkustannusrahaa.

Koulutuksen järjestämiskustannus on arviolta noin 100 000 euroa opiskelijaa kohden. Oletetaan, että eduskunta linjaa lääkäriopiskelijan omavastuun 20 prosentiksi tutkinnon järjestämisen kokonaiskustannuksista. Koska koulutuksen laskennallinen hinta on 100 000 euroa, opiskelijalle kirjautuu koulutustilille 20 000 euroa velkasaldoa.

Oletetaan eduskunnan linjaavan edelleen, että lääkäriopiskelijan velan takaisinmaksuvastuu käynnistyy vain, jos hänen vuositulonsa ylittävät 60 000 euroa. Tällöin velkaa lyhennetään ennakolta määrätyllä osuudella tulorajan ylittävistä ansioista. Velkaa ei lyhennettäisi kerralla, vaan pidemmällä aikavälillä. Jos vuositulojen raja ei ylity, velkaa ei makseta. Käytännössä valtio vakuuttaa opiskelijan koulutusinvestoinnin epäonnistumisen varalta.

Taulukko 2. Esimerkki lääkäriopintojen omavastuusta

	Opintojen omavastuu (€)	Vuositulojen raja (€)	Vuositulot (€)	Velan takaisin maksu vuodessa (€)
Lääkäriopiskelija A	20 000	60 000	80 000	2 000
Lääkäriopiskelija B	20 000	60 000	40 000	0

Luvut ovat havainnollistavia, eivät ehdotus omavastuun tai tulorajan tasoksi. Velan takaisinmaksuajaksi on oletettu 10 vuotta. Tulorajan alittaminen keskeyttäisi maksut, mutta jäljellä oleva velka annettaisiin anteeksi vasta erikseen sovittavan takaisinmaksuajan päättyessä.

kannattavaa, erityisesti jos työ vastaa opiskeltavaa alaa. Siksi koulutustilissä ei ole työntekoa koskevia tulorajoja lainkaan.

Korkeakouluun tai täydentäviin ammatillisiin opintoihin kirjautuminen tarkoittaisi myös opintoalaa ja -astetta vastaavan koulutuspääoman kirjaamista koulutustilin rahoituspuolelle (ks.”*Koulutusten hinta vaihtelee*). Samalla näkyviin tulisi opiskelijan mahdollinen omavastuu koulutuskustannuksista, joka kerryttäisi takaisin maksettavaa velkaa.

Pehmeä laina koulutuksen rahoittamiseksi

Ison-Britannian koulutuspolitiikkaan merkittävästi vaikuttaneen London School of Economicsin professori Nicholas Barrin mukaan opiskelijoiden tulee osallistua koulutuksen kustannuksiin, koska täysin verorahoitteinen maksuttomuus voi merkitä tulonsiirtoa pienituloisilta enemmän ansaitseville korkeakoulutetuille.[7] Yhteiskunnan ei kannata tukea kaikkia koulutusinvestointeja samalla voimakkuudella. Julkisen talouden näkökulmasta joidenkin koulutuspolkujen yhteiskunnallinen hyöty on suurempi kuin toisten.

Suomessakin useat tahot[8] ovat esittäneet lukukausimaksujen käyttöönottoa ja niiden rahoittamiseen Britanniassa sovellettua pehmeän opintolainan mallia. Siinä lainaa ei tarvitse maksaa takaisin, ellei opiskelu tuota elinkaaren aikana riittäviä tuloja.

Koulutustilimallissa ei erillisiä lukukausimaksuja tarvita, koska mahdollinen omavastuu kirjautuu tilille pehmeänä lainana. Koulutustilissä lähtökohtana on, että osa kustannuksista jää opiskelijan vastuulle, jos koulutus johtaa riittävän korkeisiin tuloihin. Myöhemmissä tutkinnoissa ja lisäkoulutuksessa henkilökohtainen vastuu on suurempi, etenkin niissä tapauksissa, kun hyödyt kohdistuvat pääosin opiskelijalle itselleen.

Koulutustilissä takaisinmaksu on tuloihin sidottu ja ajallisesti rajattu. Jos tulot jäävät sovitun kynnyksen alle, velkaa ei perittäisi takaisin. Velkaa alettaisiin maksaa takaisin vasta, kun tulot ylittävät ennalta sovitun kynnyksen sovitussa aikaikkunassa. Jos koulutus ei johda riittäviin tuloihin, velkaa ei tarvitse maksaa takaisin. Pehmeä laina toimii siis kuin lottoarpa, josta saa rahat takaisin, jos arpa ei voita.

Koulutusten hinta vaihtelee

Tutkintojen järjestämiskustannukset vaihtelevat huomattavasti aloittain. Koulutustilissä pääsääntönä olisi, että julkinen rahoitus kattaisi kaikilla aloilla vain keskimääräisen kustannuksen ja kalliin alan valitseva opiskelija vastaisi ylimenevästä osasta itse.

Lääketieteessä tätä voisi puoltaa sillä, että osa suomalaisista opiskelee lääkäriksi ulkomailla ja maksaa lukukausimaksunsa kokonaan itse luottaen siihen, että koulutuksen kustannus palautuu myöhemmin korkeina ansioina. Sama mekaaninen sääntö ei kuitenkaan toimi kaikilla aloilla: esimerkiksi kalliissa taidekoulutuksessa suuri omavastuu voisi kaventaa opiskelijavalintaa varallisuuden perusteella ja heikentää suomalaisen kulttuurin edellytyksiä.

Siksi opiskelijan omavastuuta ei pitäisi sitoa yksin tutkinnon hintaan. Poliittisesti määriteltävässä omavastuussa olisi perusteltua ottaa huomioon vähintään keskimääräinen ansiotaso ja työllisyysnäkymät.

Esimerkiksi 20 prosentin omavastuu voi siten olla perusteltu, jos korkea tulotaso toteutuu ja takaisinmaksu säilyy tulosidonnaisena. Pienituloisilla, mutta yhteiskunnallisesti kriittisillä aloilla julkisen rahoitusosuuden pitäisi olla suurempi. Näin koulutustili tunnistaisi sekä koulutuksen kustannukset että sen tuottamat yksityiset ja yhteiskunnal-

liset hyödyt ilman, että kallis tutkinto johtaisi automaattisesti suureen maksuvelvollisuuteen.

Tutkintojen rinnalle osaamisen ajokortteja

Tutkintojen suorittaminen tarkoittaa tyypillisesti useiden vuosien opiskelua. Tämä ei useinkaan ole tarkoituksenmukaista, sillä aikaa pitäisi käyttää vain uuden oppimiseen. Työelämän muutoksiin ei kannata vastata aina uudella kokonaisella tutkinnolla, vaan usein on tehokkaampaa hankkia täsmäosaamista lyhyemmillä koulutuskokonaisuuksilla eli osaamisen ajokorteilla.

Osaamisen ajokortit ovat muutamien opintopisteiden tai muutaman kuukauden mittaisia koulutuksia, joilla päivitetään osaamista esimerkiksi tekoälyn, robotiikan, teknologian ja nopeasti muuttuvien toimialojen tarpeisiin. Monilla aloilla tällainen toimintamalli on jo käytössä. Lentäjät tarvitsevat tyyppikelpuutuksia uusiin konemalleihin, terveydenhuollossa uusien laitteiden käyttö vaatii lisäkoulutusta ja esimerkiksi lääkärit suorittavat erityispätevyyksiä.

Osaamisen ajokorttien tulisi olla kansallisesti standardoituja ja digitaalisesti tunnistettavia. Tämä mahdollistaisi sen, että työllisyyspalvelut ja tekoälypohjaiset työnvälityspalvelut pystyisivät huomioimaan osaamisen yhdenmukaisesti.

Työnantajilla on paras ajantasainen tieto siitä, millaista osaamista työmarkkinoilla tarvitaan. Siksi niiden tulee osallistua osaamisen ajokorttien osaamisvaatimusten ja kansallisten standardien määrittelyyn. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että yksittäinen työnantaja valitsisi työntekijän puolesta koulutuksen tai sen järjestäjän.

Osaamisen ajokortin tulee olla henkilön omaan valinnanvapauteen perustuva. Osaamisen ajokorttien markkinapaikka yhdistäisi valinnanvapauden työvoiman kysyntään. Työnantajien, työntekijöiden ja julkisen vallan yhdessä määrittelemät standardit kuvaisivat, mitä kullakin osaamisen ajokortilla on osattava ja miten osaaminen osoitetaan. Hyväksytyt koulutuksen järjestäjät voisivat tarjota standardin täyttäviä koulutuksia, ja henkilö valitsisi niiden joukosta itselleen sopivan sisällön, toteutustavan ja tarjoajan.

Valtio, kunta, Työllisyysrahasto tai työnantaja voisivat rahoittaa juuri sellaista osaamista, jolle on kysyntää. Henkilö valitsisi hyväksytyistä vaihtoehdoista sopivan tarjoajan, ja rahoitus seuraisi valintaa. Koulutuksen järjestäjät eivät kilpailisi vain opiskelijamääristä vaan siitä, kuka tuottaa tarvittavan osaamisen uskottavimmin ja kohtuullisimpaan hintaan.

Valinnanvapaus edellyttää myös laadunvarmistusta. Kansalliseen järjestelmään hyväksyttäisiin vain ajokortteja, joiden osaamisvaatimukset, näyttötapa ja koulutuksen järjestäjät täyttävät yhteiset ehdot. Koulutuksen toteuttajien palkkiota ei pitäisi maksaa pelkästä osallistumisesta vaan suoritetusta ajokortista tai muuten osoitetusta osaamisesta. Raha seuraa opiskelijan valintaa vain silloin, kun koulutus tuottaa sen osaamisen, jonka se lupaa.

> Osaamisen ajokortin hinta näkyy tilillä.

Valinnanvapaus on tärkeä myös siksi, ettei eivät työnantajan ja työntekijän edut aina ole yhtenevät. Työnantaja hyötyy ensisijaisesti osaamisesta, jota tarvitaan sen omassa toiminnassa, kun taas työntekijä ja yhteiskunta hyötyvät myös siirrettävästä osaamisesta, joka parantaa mahdollisuuksia työllistyä muualla.

Koulutustilillä henkilö näkisi ajantasaisesti jokaisen hyväksytyn osaamisen ajokortin hinnan, eri rahoittajien osuudet ja itselleen jäävän omavastuun. Omavastuu olisi

pieni silloin, kun valtio, kunta, Työllisyysrahasto tai työnantaja rahoittavat koulutusta paljon, ja suurempi silloin, kun hyöty on pääosin yksityinen.

Yksityisellä hyödyllä tarkoitetaan opiskelijalle itselleen koituvaa etua, kuten korkeampia ansioita, parempia uramahdollisuuksia tai henkilökohtaisen kiinnostuksen toteuttamista.

Työvoimapalvelujen rahoitusjärjestelmässä osaamisen ajokortit erotettaisiin omaksi laskennalliseksi kokonaisuudekseen. Valtio voisi vahvistaa niiden rahoituspohjaa valtionosuuskriteerien kautta, ja kunnat (työllisyyspalvelut) päättäisivät rahoituksen käytöstä alueellisten työvoima- ja osaamistarpeiden mukaan.

Lisäksi Työllisyysrahasto voisi rahoittaa ajokortteja koulutuskohtaisesti työmarkkinoiden tarpeen mukaan. Jos työmarkkinaosapuolet tunnistavat esimerkiksi pulaa tietyn erityisosaamisen hallitsevista hitsaajista, Työllisyysrahasto voisi alentaa juuri tämän osaamisen ajokortin omavastuuta. Rahoitus seuraisi näin työvoiman kysyntää nykyistä herkemmin ja parantaisi kohtaantoa. Tämä edellyttäisi Työllisyysrahaston tehtävien laajentamista, mutta rahoituspohja olisi luonteva: työnantajien ja palkansaajien yhteisillä maksuilla ehkäistäisiin osaamisen vanhenemista ja tulevaa työttömyyttä.

Jokainen työntekijä voisi lisäksi esittää työnantajalleen, että tämä rahoittaa osaamisen ajokortin osittain tai kokonaan. Työnantaja voisi maksaa koulutuksen hinnan, kattaa työntekijän omavastuuta tai rahoittaa opiskelun aikaisia elinkustannuksia.

Työhistoria voisi elinkaaren aikana kasvattaa maltillisesti oikeutta nostaa koulutustililtä elinkustannusrahaa lyhyen opiskelujakson ajaksi. Tämä olisi tärkeää erityisesti työuran keskivaiheen ohittaneille yli 45-vuotiaille, joille ansiotyöstä irrottautuminen voi olla koulutuksen hintaa suurempi este. Elinkustannusrahaa voisi käyttää osaamisen ajokortin suorittamisen aikana, tai työnantaja voisi maksaa vastaavan summan. Tarkoitus on antaa työuran keskelle pieni taloudellinen silta uuden osaamisen hankkimiseen.

EU:n henkilökohtaiset osaamistilit

Euroopan unionin neuvosto antoi vuonna 2022 suosituksen henkilökohtaisista oppimistileistä (individual learning accounts, *ILA*).[9] Suositus koskee kaikkien työikäisten osallistumista työmarkkinoiden kannalta merkitykselliseen aikuiskoulutukseen riippumatta siitä, ovatko he työssä, työttöminä tai työmarkkinoiden ulkopuolella. Sen ytimessä ovat henkilökohtaiselle tilille kirjattavat koulutusoikeudet, jotka säilyvät henkilöllä työpaikan ja työmarkkina-aseman muuttuessa. Koulutustili on EU:n suositusta laajempi kokonaisuus, mutta se sisältää myös EU:n suosituksen.

Suositus kannustaa jäsenmaita luomaan järjestelmiä, joissa kaikille työikäisille kertyy henkilökohtaisia oikeuksia osallistua koulutukseen. Oikeuksia voidaan kartuttaa säännöllisesti, ja niitä voidaan myöntää tavallista enemmän henkilöille, joilla on erityinen tarve osaamisensa kehittämiseen. Jäsenmaat päättävät järjestelmien tarkemmasta toteutuksesta ja rahoituksesta.

Vuonna 2025 käynnistetty osaamisunioni (*Union of Skills*) jatkaa samaa politiikkalinjaa. Sen tavoitteena on tehdä osaamisen kehittämisestä ja uudistamisesta säännöllinen osa työuraa. Komissio pyrkii myös vahvistamaan mikrotodistusten (*micro-credentials*) käyttöä joustavina ja vertailukelpoisina oppimisratkaisuina. Esittämämme osaamisen ajokortit toteuttaisivat samaa tavoitetta. Kansallisesti standardoituina, laadunvarmistettuina ja osaamistuloksiin perustuvina ne voisivat toimia EU:n tarkoittamina mikrotodistuksina.

Täydentävät ammattiopinnot

Oppisopimuksella ja muulla työpaikalla tapahtuvalla koulutuksella on vahva asema erityisesti Saksassa, Itävallassa ja Sveitsissä. Niissä suuri osa ammatillisesta osaamisesta hankitaan yrityksessä ja sitä täydennetään oppilaitoksessa annettavalla opetuksella. Malli on laajentunut myös nuorten perustutkinnoista aikuisten osaamisen päivittämiseen ja uudelleenkouluttautumiseen.

Koulutustilissä täydentävien ammattiopintojen rahoitus rakentuu samalle periaatteelle kuin osaamisen ajokorteissa. Työllisyysrahasto, julkinen valta, työnantaja ja opiskelija voisivat osallistua kustannuksiin, ja opiskelijan omavastuu olisi sitä pienempi, mitä vahvemmin koulutus vastaisi todettuun työvoimapulaan ja parantaisi työllistymistä.

Oppisopimuskoulutuksessa osa ammattiopinnoista toteutettaisiin rekrytoivan yrityksen työpaikalla. Tällöin osa koulutuksen järjestämiskustannuksesta voitaisiin maksaa yritykselle koulutuskorvauksena. Korvaus kattaisi esimerkiksi ohjaukseen, työpaikkaohjaajan työaikaan ja oppimisympäristön kustannuksiin liittyviä menoja.

Rahoitus seuraisi siis sekä opiskelijaa että koulutuksen tosiasiallista järjestäjää. Jos oppilaitos vastaisi teoriaopinnoista ja yritys työpaikalla tapahtuvasta opetuksesta, koulutuksen hinta jaettaisiin niiden kesken ennalta määritellyn tehtäväjaon perusteella. Koulutustililtä maksettava osuus voisi siten sisältää opiskelijan omavastuun lisäksi erillisen korvauksen rekrytoivalle yritykselle. Malli alentaisi yrityksen kynnystä palkata henkilö, jonka tuottavuus on koulutuksen alussa palkkakustannusta pienempi.

Koulutuksen erilaiset kuluttajat

Julkinen koulutuspanostus ei jakaudu tasaisesti kaikille kansalaisille. Osa kansalaisista käyttää muita suuremman osan. Osa suomalaisista jää ilman toisen asteen tutkintoa, osa suorittaa ainoastaan ammatillisen tutkinnon tai lukiokoulutuksen, osa etenee korkeakoulutukseen mutta ei enää myöhemmin palaa opintojen pariin. Toisessa ääripäässä ovat koulutuksen suurkuluttajat, joiden koulutus jatkuu useiden tutkintojen, erikoistumiskoulutusten ja täydennysopintojen muodossa vuosikymmenten ajan (ks. Taulukko 3).

Yhteiskunnan näkökulmasta tavoitteeksi ei kannata asettaa koulutuspanosten jakautumista mekaanisesti tasan. Tämä johtuu siitä, että koulutuksen rajatuotto vaihtelee. Ajatusta voi havainnollistaa muusikon ja urheilijan avulla: musikaalisesti lahjakkaan nuoren opetukseen tai poikkeuksellisen lupaavan urheilijan valmennukseen kannattaa usein panostaa keskimääräistä enemmän, koska lisäharjoittelu tuottaa enemmän tuloksia kuin keskimääräisen kansalaisen musiikinopetukseen tai urheiluvalmennukseen satsattu panos.

Sama periaate pätee koulutukseen: ratkaisevaa on, missä julkinen panostus tuottaa eniten oppimista ja yhteiskunnallista hyötyä. Ongelma ei ole se, että osa saa muita enemmän koulutusta, vaan se, että nykyinen rahoitus ei riittävästi vertaile koulutuspanosten rajahyötyä eikä turvaa mahdollisuuksia niille, joiden koulutuksesta saatava lisähyöty olisi suurin.

Keskeyttäneet

Tähän ryhmään kuuluvat henkilöt, joiden koulutuspolku päättyy perusopetukseen tai joiden toisen asteen opinnot keskeytyvät ennen tutkinnon suorittamista. Joillakin syyt tähän ovat terveydellisiä, mutta on kohtuuttoman paljon niitä, joilla olisi edellytykset toisen asteen tutkintoon, mutta se jää tekemättä.

Tämän ryhmän osalta julkinen koulutusinvestointi on pieni, koska varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen jälkeen merkittäviä jul-

kisen sektorin lisäpanostuksia ei juurikaan synny. Mutta juuri tässä ryhmässä myös koulutusinvestoinnin yhteiskunnallinen tuotto jää erityisen matalaksi. Pelkän peruskoulun suorittaneiden 25–34-vuotiaiden työllisyysaste on 42 prosenttia. Tämä on huomattavasti pienempi kuin toisen asteen suorittaneiden (75 %) ja korkeakoulun suorittaneiden (88 %). Tavanomaista heikompi työllisyysaste näkyy pienempinä tuloveroina ja suurempina sosiaaliturva-, terveys- ja työllisyyspalveluiden kustannuksina.

Toisen asteen koulutetut

Toisen asteen koulutetut muodostavat merkittävän osan suomalaisesta työvoimasta. Ammatillisesti koulutetut ovat talouden toimivuuden kannalta keskeisiä erityisesti teollisuudessa, rakentamisessa, logistiikassa, sosiaali- ja terveyspalveluissa sekä palvelusektorilla. Ryhmään kuuluvat myös ne lukiokoulutetut, jotka eivät ole suorittaneet korkeakoulututkintoa.

Julkisen talouden näkökulmasta ammatillinen koulutus tarjoaa usein hyvän suhteen investoinnin ja tuoton välillä erityisesti nuoruusvuosina, koska työmarkkinoille siirrytään tavallisesti korkeakoulutettuja aikaisemmin ja verotuloja alkaa kertyä nopeammin.[10]

Korkeakoulutetut

Korkeakoulutettujen koulutuspolku vaatii yhteiskunnalta merkittävän investoinnin. Pitkät opiskeluajat, korkeakoulujen opetuskustannukset sekä opintoetuudet nostavat kokonaiskustannukset selvästi keskimääräisiä yksilökohtaisia koulutuskustannuksia korkeammiksi.

Taulukko 3. Julkiset koulutusinvestoinnit ryhmittäin

Koulutuspolun päätepiste	Osuus työikäisistä (%)	Julkinen elinkaarikustannus (€)	Julkisen talouden näkökulma
Toisen asteen keskeyttäneet Toisen asteen tutkinto jää suorittamatta	10	200 000	Koulutuseurot jäävät pieneksi, mutta myös työllisyys ja verokertymä jäävät heikoiksi samalla kun etuus- ja palvelumenot kasvavat. Toisen asteen tutkintoon johtavan lisäpanostuksen julkistaloudellinen tuotto voisi olla ryhmässä erittäin suuri.
Toisen asteen opiskelleet Ammatillinen tutkinto tai lukio korkeimpana tutkintona	40	220 000	Tuotto yhteiseen kassaan on kohtuullinen, jos tutkinto johtaa vakaaseen ja nopeaan työllisyyteen. Työura alkaa usein varhain, joten verotuloja kertyy nopeasti suhteessa koulutuseuroihin.
Korkeakoulutetut	40	300 000	Suuri koulutusinvestointi palautuu keskimäärin vahvana työllisyytenä, pitkänä työurana ja korkeana verokertymänä. Lisäksi tuottavuus- ja innovaatiovaikutukset hyödyttävät koko taloutta.
Koulutuksen suurkuluttajat	noin 10	400 000–600 000	Useat tutkinnot ja toistuva pitkäkestoinen koulutus kasvattavat julkisen investoinnin suureksi. Julkiset varat voivat olla hyödyksi, jos ne ehkäisevät työttömyyttä tai mahdollistavat siirtymisen tuottavampiin tehtäviin. Vaikutus ei kuitenkaan läheskään aina toteudu, jolloin rajahyöty jää usein ensimmäistä tutkintoa pienemmäksi.

Korkeakoulujen kustannukset vaihtelevat suuresti koulutusaloittain. Tavanomaisista koulutusaloista kalleimpia ovat teatteri-, tanssi- ja kuvataiteiden koulutukset, jotka voivat maksaa yli 100 000 euroa. Lähes yhtä kallista on lääkärien ja hammaslääkärien koulutus. Keskihintaisiin koulutuksiin kuuluvat diplomi-insinöörin ja luonnontieteiden koulutukset, joiden järjestäminen maksaa noin 70 000 euroa. Hintaa nostavat laboratoriotyöt, laitteistot, ohjelmistolisenssit ja kenttätyöt. Massaluentoihin painottuvat kauppatieteiden, oikeustieteen ja humanististen tieteiden tutkinnot maksavat noin 40 000 euroa tutkintoa kohden. Edullisimpia ovat yhteiskunta- ja kasvatustieteiden tutkinnot.

Julkisen talouden näkökulmasta investointi on perusteltu sen korkealla tuotolla. Korkeakoulutetut työllistyvät keskimäärin paremmin, heidän työuransa ovat yleensä pidempiä ja palkkataso korkeampi. Tämän seurauksena he maksavat enemmän tuloveroja, arvonlisäveroja ja muita veroja työuransa aikana. Lisäksi korkeakoulutetut ovat yliedustettuina tutkimus-, kehittämis-, asiantuntija- ja johtotehtävissä, jotka synnyttävät tuottavuuskasvua koko talouteen ja edesauttavat sitä kautta muidenkin työllistymistä. Julkinen hyöty ei siten rajoitu pelkästään henkilön maksamiin veroihin, vaan osa vaikutuksesta syntyy koko kansantalouden kilpailukyvyn ja innovaatiokyvyn kautta.

Koulutuksen suurkuluttajat

Tähän ryhmään kuuluvat vähintään kaksi samantasoista tutkintoa suorittaneet sekä henkilöt, jotka palaavat työuransa aikana toistuvasti pitkäkestoiseen, pääosin julkisesti rahoitettuun koulutukseen. Ryhmä ei siis kata kaikkia yksittäiselle lyhytkurssille tai tavanomaiseen henkilöstökoulutukseen osallistuvia vaan koulutusta poikkeuksellisen paljon elinkaarensa aikana käyttäviä. Julkinen koulutusinvestointi voi nousta jopa kaksinkertaiseksi korkeakoulutettujen keskimääräiseen investointiin verrattuna.

Etlan selvitys toisen tai useamman korkeakoulututkinnon suorittaneista kertoo, että vuonna 2020 korkeakoulutuksessa aloitti 7 100 sellaista opiskelijaa, joilla oli jo aiemmin suoritettuna vähintään yksi saman tason tutkinto. Heistä neljännes oli suorittanut useamman kuin yhden samantasoisen tutkinnon. Uusi samantasoinen korkeakoulututkinto ei keskimäärin parantanut työllisyyttä tai ansioita keskipitkällä aikavälillä.[11]

Toinen tutkinto voi silti olla perusteltu, jos kahden alan yhdistäminen synnyttää aidosti uutta osaamista. Esimerkiksi terveydenhuollon johtamisessa lääketieteen yhdistäminen talous- tai tuotantotalousosaamiseen voi parantaa organisaation toimintaa, vaikka hyöty ei näkyisi suoraan tutkinnon suorittaneen palkassa. Lisäkoulutus voi olla erittäin kannattavaa silloin, kun se mahdollistaa siirtymisen korkeamman tuottavuuden tehtäviin, pidentää työuria tai ehkäisee työttömyyttä. Tällöin lisäinvestointi maksaa itsensä takaisin kasvaneina verotuloina ja pienempinä etuusmenoina.

Myös alanvaihto voi olla järkevä investointi, jos alkuperäinen koulutusvalinta osoittautuu epäsopivaksi tai työmarkkinamahdollisuudet heikkenevät olennaisesti. Julkisen rahoituksen kannalta on silti arvioitava, edellyttääkö muutos kokonaan uutta tutkintoa vai riittäisikö lyhyempi, aiemman osaamisen tunnistava koulutus.

Ketkä voittavat ja ketkä häviävät?

Koulutustili muuttaa julkisen rahoituksen kohdentumista, joten uudistuksella on sekä voittajia että häviäjiä.

Suurimpia voittajia ovat ilman toisen asteen tutkintoa jääneet ja opintonsa kes-

keyttäneet. Heidän suhteellinen asemansa paranisi koulutusmiljardien uudelleenallokaatiossa, koska omavastuut eivät koskisi heitä. Koulutustili suuntaisi huomion tutkinnottomiin takaamalla koulutusoikeuden, elinkustannusrahan sekä tarvittavat tukipalvelut.

Myös nopeasti etenevät opiskelijat hyötyvät, koska he voivat käyttää saman elinkustannusrahan lyhyemmässä ajassa ja painottaa sitä opintojen intensiivisimpiin vaiheisiin. Opintojen rinnalla työskentelevät puolestaan hyötyvät siitä, etteivät ansiotulot pienennä elinkustannusrahaa. Jos koulutustili nopeuttaa valmistumista laajasti, se voi vapauttaa korkeakoulujen opetus- ja ohjauskapasiteettia sekä vahvistaa niiden rahoitusasemaa. Tämä voi tukea opetuksen laadun parantamista tai aloituspaikkojen lisäämistä.

Voittajia ovat sellaiset koulutusta tarjoavat organisaatiot, jotka pärjäävät laatukilpailussa. Eniten hyötyisivät organisaatiot, jotka pystyvät vastaamaan opiskelijoiden ja työelämän muuttuviin osaamistarpeisiin. Osa koulutuksen järjestäjistä voi joutua sopeuttamaan toimintaansa, jos pitkäkestoisten ja heikosti työmarkkinatarpeisiin vastaavien koulutusten kysyntä vähenee ja rahoitus siirtyy lyhyempiin osaamista kartoittaviin koulutuksiin.

> Koulutuksen suurkuluttajat häviävät.

Voittajiin kuuluvat lisäksi ne työntekijät, joiden osaaminen on vanhenemassa tai joiden ala on murroksessa. Osaamisen ajokortit ja täydentävät ammattiopinnot tarjoavat heille kokonaisen uuden tutkinnon sijasta nopeamman väylän siirtyä kasvaville aloille tai uusiin tehtäviin. Hyöty on suurin silloin, kun koulutus ehkäisee työttömyyden, pidentää työuraa tai nostaa henkilön tuottavuutta. Myös työnantajat hyötyvät, kun tarjolla on nykyistä nopeammin työvoiman tarpeisiin mukautuvia, yhteisesti määriteltyihin osaamisvaatimuksiin perustuvia koulutuksia.

Selvimpiä häviäjiä ovat koulutuksen suurkuluttajat, jotka suorittavat useita samantasoisia tutkintoja tai palaavat toistuvasti pitkäkestoiseen julkisesti rahoitettuun koulutukseen. He eivät menetä oikeutta opiskella, mutta merkittävä osa ensimmäisen tutkinnon jälkeisestä koulutuksesta jää heidän itsensä tai työnantajan maksettavaksi.

Häviäjiin kuuluvat myös ne hyvässä työmarkkina-asemassa olevat henkilöt, joiden lisäkoulutus tuottaa lähinnä yksityistä hyötyä, mutta on nykyisin rahoitettu suurelta osin yhteisistä varoista. Myös heille takaisinmaksuvelvoite olisi merkittävä.

Myös keskituloinen koulutettu keskiluokka kantaa koulutustilimallissa vastuuta, koska suurin osa maksaisi maltillisia maksuja työuransa aikana. Koulutustilin takaisinmaksuehdot olisi aseteltava niin, että takaisinmaksut ajoittuvat niin pitkälle ajalle, että ne eivät johda kohtuuttomiin tilanteisiin tai toteutettava osana sellaista kokonaisuutta, joka ei heikennä työnteon kannusteita.

Uudistus ei jaa etuja tasaisesti, vaan siirtää julkista panostusta koulutuspolun alkuun ja työmarkkinariskin kannalta kriittisiin ryhmiin ja vaiheisiin. Osa vapautuvasta rahoituksesta voidaan käyttää varhaiskasvatuksen, perusopetuksen, ensimmäisten tutkintojen ja keskeyttämistä ehkäisevien toimien vahvistamiseen.

Julkinen talous on voittaja olettaen, että koulutustilin myötä tulee lisää suoritettuja ensimmäisiä tutkintoja, nopeampia valmistumisia, lisää työvoimatarpeen mukaista osaamista, vähemmän rakennetyöttömyyttä sekä vähemmän sellaista aikuiskoulutusta, jonka yhteiskunnallinen tuotto jää kustannuksia pienemmäksi.

Muuttoliike vaikuttaa elinkaarilaskelmiin

Koulutuksen elinkaarilaskelmat lähtevät tavallisesti siitä, ettei muuttoliikettä tapahdu. Todellisuudessa osa Suomessa koulutetuista muuttaa opintojensa jälkeen ulkomaille, ja vastaavasti Suomeen muuttaa muualla koulutettuja. Toistaiseksi muuttoliike on kuitenkin suhteellisen pientä suhteessa vuosittaisiin koulutusmääriin.

Muuttoliikkeellä on merkitystä sekä koulutusinvestoinnin yhteiskunnalliseen nettohyötyyn että eri kansalaisryhmien asemaan. Nykyjärjestelmä on reilu ajatellen Suomessa koulutettua, joka jää maahan työskentelemään: hän saa koulutuksen julkisesti rahoitettuna ja osallistuu myöhemmin sen rahoittamiseen verotuksen kautta. Ulkomailla koulutettuna Suomeen muuttava osallistuu samoilla veroilla suomalaisen koulutusjärjestelmän rahoittamiseen, vaikka lähtömaa tai hän itse on vastannut hänen koulutuksensa kustannuksista. Suomen kannalta tämä on kuitenkin julkistaloudellisesti edullista: maa saa valmiin osaamispääoman ilman koulutusinvestoinnin kustannuksia.

Siksi verotuksen tulee myös tukea osaajien houkuttelua ja Suomessa pysymistä. Vuodesta 2026 alkaen avainhenkilön palkkaan voidaan soveltaa 25 prosentin lähdeveroa. Etu ei ole hyvitys ulkomailla maksetusta koulutuksesta vaan kannustin kilpailla kansainvälisesti liikkuvasta osaamisesta.

Peilikuvana Suomessa julkisesti rahoitetun koulutuksen saanut voi muuttaa valmistuttuaan ulkomaille, jolloin Suomi kantaa koulutuksen kustannuksen, mutta verotuotto kertyy pääosin toiseen maahan. Näin ollen koulutusinvestointien tuottoa on arvioitava myös sen perusteella, kuinka hyvin Suomi kykenee houkuttelemaan, työllistämään ja pitämään maassa sekä täällä että muualla koulutettuja osaajia.

Julkisen talouden kannalta kustannustehokkain tapa vahvistaa osaamispääomaa on houkutella Suomeen korkeasti koulutettuja maahanmuuttajia, joilla on hyvät edellytykset työllistyä ja jäädä maahan. Tätä voisi edistää pisteytysmalli, joka edellyttäisi maahanmuuton yhteiskuntasopimusta.[12] Mallin ideana on arvioida oleskeluluvan hakijan työllistymisedellytyksiä esimerkiksi koulutuksen perusteella sekä helpottaa hyvät edellytykset omaavien pääsyä Suomeen.

Koulutustilimallissa lisääntyy jossain määrin riski siitä, että koulutuksen hinnasta syntyvä takaisinmaksuvelvoite ohjaa osan opiskelijoista ulkomaisiin korkeakouluihin. Riski jää kuitenkin rajalliseksi, koska velvollisuus koskisi vain poliittisesti määriteltyä osaa koulutuksen järjestämiskustannuksista, ei välttämättä ensimmäistä tutkintoa lainkaan, ja maksuvelvollisuus toteutuisi vain riittävän korkeilla myöhemmillä tuloilla.

Lisäksi ulkomainen tutkinto ei yleensä ole opiskelijalle maksuton: monissa kohdemaissa peritään lukukausimaksuja, minkä lisäksi opiskelija vastaa asumis- ja elinkustannuksistaan. Suomessa opiskelu säilyisi siten useimmille taloudellisesti kilpailukykyisenä. Olennaisinta on mitoittaa omavastuu niin, ettei kotimaisen koulutuksen kustannus muodostu selvästi vastaavaa ulkomaista koulutusta korkeammaksi.

Ajat muuttuvat, muuttuuko koulutus?

Työt ovat muuttuneet vaativammiksi, mutta myös tutkinnottomien ryhmä on valikoitunut aiempaa voimakkaammin. Kun työ opittiin ennen usein tekemällä, perusasteen jälkeinen tutkinto on nykyisin käytännössä työmarkkinoille pääsyn vähimmäisehto.

Suomessa tehtävä työ on muuttunut ajan myötä ja vaatii uudenlaista osaamista. Aiemmin ennen työikää opittu ammattitaito riitti vähäisin päivityksin. Useimmiten uutta opittiin työn ohessa. Joskus kuitenkin teknologian kehitys tuhosi hyvänkin ammatin kokonaan, ja tekijän piti opetella tyystin uusi ammatti. Hyvä esimerkki tästä on kohopainolatojan arvostetun ja vaativan ammatin katoaminen lyhyessä ajassa painotekniikan muututtua.

Työn muutos on ajan myötä kiihtynyt, ja sen ennustetaan kiihtyvän tekoälyn myötä entisestään. Aiemmin muutos kohdistui suorittavaan työhön, mutta nyt sen kohteeksi ovat joutumassa myös valkokaulustyöntekijät. Tekoäly saattaa nostaa tuottavuutta monilla aloilla niin, että tarvittava henkilökunta vähenee murto-osaan aiemmasta. Näin kävi myös silloin, kun moottorisaha korvasi justeerin.

Tulevien ammattien ja vaadittavan ammattitaidon ennustaminen on vaikeaa. Ennustaa voidaan lähinnä, että muutokset ovat suuria. Tämä nostaa laaja-alaisuuden arvoa nuorten koulutuksessa ja nopean reagointikyvyn merkitystä aikuiskoulutuksessa. Kankea ylhäältä alaspäin suuntautuva koulutuksen suunnittelu toimii näissä oloissa huonosti.

Vielä kymmenen vuotta sitten arvioitiin, että ohjelmistoalan työvoiman tarve on suuri ja aloituspaikat pitää moninkertaistaa. Nyt on helppo sanoa, että ennuste ei vanhentunut hyvin. Tekoälyn myötä erityisasiantuntijoiden työttömyys on kasvanut, ja systeemityön erityisasiantuntijat kuuluvat ryhmään, jossa työttömyys kasvaa erityisen nopeasti.[13]

Koulutustarjontaa koskevat ratkaisut perustuvat pitkälti pitkän aikavälin ennakointiin, jonka lähtötiedot ja perusolettamukset voivat olla useita vuosia vanhoja. Vaikka ennusteita päivitetään, monivuotinen päätöksenteko- ja koulutusprosessi reagoi työmarkkinoiden nopeisiin muutoksiin väistämättä viiveellä. Siksi aloituspaikkojen keskitetyn lisäämisen rinnalle tarvitaan lyhyitä osaamisen ajokortteja ja täydentäviä opintoja, joiden tarjonta, hinta ja omavastuu mukautuvat työvoiman kysyntään huomattavasti nopeammin. Siksi tarvitsemme koulutustilin.

Viitteet

1 Lillrank ym. (2013).
2 Thaler ja Sunstein (2009).
3 Pyykkönen (2026a).
4 OECD (2020).
5 Junttila (2025).
6 Pyykkönen (2026b).
7 Barr (2009).
8 Ks. Hetemäki ym. (2026) ja Lehikoinen ym. (2026).
9 Euroopan unionin neuvosto (2022).
10 Pyykkönen ym. (2021).
11 Virtanen ja Vanhala (2023).
12 Pyykkönen ja Soininvaara (2025).
13 Pyykkönen (2026b).

Lähteet

Barr, N. (2009). Financing higher education: Lessons from economic theory and reform in England, Higher Education in Europe, 34(2), 201–209.

Cedefop (2020). Apprenticeships for adults: Helping secure good jobs for people and skills for businesses and labour markets, Briefing note.

Euroopan komissio (2021). Ehdotus neuvoston suositukseksi henkilökohtaisista oppimistileistä, COM(2021) 773 final.

Euroopan komissio (2025). Osaamisen unioni, COM(2025) 90 final.

Euroopan unionin neuvosto (2022). Neuvoston suositus henkilökohtaisista oppimistileistä (2022/C 243/03).

Hetemäki, M., Korkman, S., Pylkkänen, E. ja Vihriälä, V. (2026). Selviytyvän Suomen suunta. Teos.

Junttila, J. (2025). Oppivelvollisuusiän korotuksen vaikutuksista, Datahuone-raportti 5/2025, https://vatt.fi/julkaisu?pubid=URN%3ANBN%3Afi-fe20251201113174

Kauhanen, A. (2024). Aikuiskoulutustuen, ammattitutkintostipendin ja vuorotteluvapaan lakkauttaminen, Lausunto eduskunnan sivistysvaliokunnalle, HE 8/2024 vp, 22.3.2024. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos.

Lehikoinen, A., Nokso-Koivisto, O. ja Vihriälä, V. (2026). Koulutuspolitiikan korjaussarja – kuopasta uuteen nousuun, Sitran muistio.

Lillrank, P., Hamilo, M. ja Lepomäki, E. (2013). Perustili – Toimeliaisuuteen, työllistämiseen ja säästämiseen kannustava sosiaaliturvan kokonaisuudistus, Raportti, Libera, https://www.libera.fi/julkaisut/perustili-toimeliaisuuteen-tyollistamiseen-ja-saastamiseen-kannustava-sosiaaliturvan-kokonaisuudistus/

OECD (2001). Knowledge and Skills for Life: First Results from PISA 2000, OECD Publishing, Paris.

OECD (2020), Continuous Learning in Working Life in Finland, Getting Skills Right, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/2ffcffe6-en

OECD (2025). Education at a Glance 2025: Finland, Country note. OECD Publishing, Paris.

Pyykkönen, J. (2026a). Keskiluokan lompakko – Näin 13 miljardin sopeutus tehdään, EVA Analyysi N:o 163, https://www.eva.fi/blog/2026/04/17/keskiluokan-lompakko/

Pyykkönen, J. (2026b). Syrjäytyvä työvoimareservi – Nuorten pitää saada tutkinto tai työkokemusta syrjäytymisen välttämiseksi, EVA Analyysi No 162.

Pyykkönen, J., Pyykkönen, T. ja Pulli, P. (2021). Perustili – tie kannustavaan ja läpinäkyvään sosiaaliturvaan, Itlan raportit ja selvitykset 2021:1.

Pyykkönen, J. & Soininvaara, O. (2025). Maahanmuuton yhteiskuntasopimus, Akava Works -raportti 1/2025. Akava Works ja Keskuskauppakamari.

Royal Swedish Academy of Sciences (2017). Richard H. Thaler: Integrating Economics with Psychology, Scientific Background on the Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2017. https://www.nobelprize.org/

Sunstein, C. R. (2014). Why Nudge? The Politics of Libertarian Paternalism, Yale University Press.

Thaler, R. H. ja Sunstein, C. (2009). Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness, New York, Penguin.

Tilastokeskus (2024). Osallistuminen aikuiskoulutukseen vuonna 2022, Suomen virallinen tilasto.

Tilastokeskus (2026). Koulutuksen talous 2024: Koulutuksen käyttömenot ennallaan vuonna 2024, Suomen virallinen tilasto, Julkaistu 7.5.2026.

Toivanen, M., Airaksinen, J., Varje, P., Koskinen, A. & Väänänen, A. (2025). Korkeakoulutetut Suomessa syntyneet paluumuuttajat ja heidän sijoittumisensa työmarkkinoille, Työelämän tutkimus 1/2025.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2020). Toimialaraportti: Ohjelmistoalan kasvu jatkuu, osaavan työvoiman saatavuus uhkana.

Virtanen, H. ja Vanhala, P. (2023). Selvitys toisen tai useamman korkeakoulututkinnon suorittaneista, ETLA Raportti nro 133. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos.

Elinkeinoelämän valtuuskunta

Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA on elinkeinoelämän ajatuspaja, jonka tavoitteena on edistää yhteiskunnan pitkän aikavälin menestystä.

EVA toimii elinkeinoelämän ja yhteiskunnan vaikuttajien kohtaamispaikkana.

EVA tuottaa tietoa ja uusia näkökulmia julkiseen keskusteluun.

EVA Analyysit ottavat kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin ja tarjoavat ratkaisuja yhteiskunnallisiin ongelmiin.

Analyysit löytyvät EVAn kotisivuilta www.eva.fi.

ISSN 2342-0774 (Painettu) ISSN 2342-0782 (PDF)